

FÖLDES GYÖRGY

KÁDÁR JÁNOS

1956-ban → és 1956-ról

Ez a tanulmány röviden áttekinti azt, hogy mit tett és mit gondolt Kádár János 1956-ban, és milyen volt az összhang akkor a gondolkodása és cselekedetei között? Továbbá azt is, hogy miként értékelte Kádár az idő múlásával 1956-ot és benne saját személyes szerepét.

1 Kádár János az 1953-ban bekövetkezett desztalinizációs fordulatnak köszönhetően, hogy 1954 nyarán kiszabadulhatott a börtönből. A személyes szabadság azonban nem jelentett teljes értékű politikai rehabilitációt. Kádár nem ugyanazt a tisztséget kapta vissza, nem ugyanarra a vezetői szintre került, ahol letartóztatása előtt volt. Kerületi, majd megyei párttitkárként nem fejtett ki kiemelkedő aktivitást, és nem foglalt állást a párt belüli küzdelmekben. Annyi azonban ekkor is világos volt, hogy nem tudott összebékülni azzal a ténnyel, hogy egykori vezetőtársa, Farkas Mihály elkerülte a felelősségre vonást. Ennek egyik oka a Rajk László ügyében Farkas mellett vállalt szégyenteljes szerepe lehetett. A másik ok, hogy Farkast tartotta felelősnek saját bebörtönöztetéséért.

■ 1956 februárjában a helyzet gyökeresen megváltozott. Az SZKP XX. kongresszusa vélhetően óriási hatást gyakorolt rá. Az ott meghirdetett politika: Sztálin leleplezése, a kommunista mozgalom sokszínűségének tudomásul vétele, a kommunista pártok önállóságának elismerése és a békés egymás mellett élés elvének meghirdetése meghatározó hatást gyakorolt egész politikusi személyiségére, gondolkodására és tevékenységére. Lehetővé vált számára saját politikai rehabilitációjának a kikövetelése.

1956 márciusában a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülésén Rákosi Mátyás olyan benyomást igyekezett kelteni, mintha a magyar párt már a szovjet pártkongresszus előtt helyes irányvonalat vitt volna. A pártfőtitkár úgy állította be a dolgot, mintha az MDP

1953 júniusa óta helyes politikát képviselne, amit csak a „revizionista” Nagy Imre terelt volna rossz irányba. Ez persze abszurd állítás volt. Több felszólaló szóvá is tette ezt. Különösen kiáltó volt Hruscsov titkos beszédének nyilvánosságra kerülése után olyan szórmentén beszélni a törvénytelenégekről, ahogy azt Rákosi tette.

Kádár kiemelkedett a felszólalók közül, mert bár nem kritizálta közvetlenül Rákosit, de ezzel szemben Farkas Mihály felelősségre vonását követelte. Az ő fellépése is hozzájárult ahhoz, hogy Rákosi Mátyás és vezetőtársai úgymond „zökkenőmentesen” átálljanak az új vonalra. Ezután már a rehabilitáció és a felelősségre vonás kérdését nem lehetett mellékesen kezelni. Nem lehetett már azért sem, mert 1956 tavaszára az akkori politikai közvéle-

mény jelentős része változást követelt, és egyre nagyobb nyomást gyakorolt a párt legfelső vezetésére. Ebben az időszakban Kádár nem kerestt magának a párton kívül szövetségeseket, és nem élt a kínálkozó lehetőséggel, tudniillik azzal, hogy felvegye a kapcsolatot Nagy Imrével, és tartózkodott a nyilvános bírálattól is. Ennek ellenére mindenki úgy tekintett rá, mint a kommunista párt egyik potenciális új vezetőjére.

Amikor 1956 júliusában újra tagja lett a Politikai Bizottságnak, azt inkább illegális múltjának, bebörtönzésének, mint márciusi felszólalásának vagy a tavaszi-nyári politizálásának köszönhetette.

Július és október között egyedüli jelentősebb cselekedete az, hogy követelte a törvénytelenység egykori elkövetőinek politikai felelősségre vonását, felelős tisztségekből történő eltávolítását. Ősszel – kínai és jugoszláv útja miatt – gyakorlatilag távol volt az országtól.

■ 1956. október 23. és november 1. között Kádár akarva-akaratlanul az események sűrűjébe került, és az MDP, majd az MSZMP első embere lett. Ez azonban nem jelentette azt, hogy meg tudta volna határozni a politikai viták menetét, vagy akár csak irányította volna a pártját. Sokkal inkább jellemző az, hogy a

„héják és galambok” vitájában ingadozó álláspontot képviselt. A párt új vezetőjeként tartott első beszédében harcot hirdetett az – úgymond – ellenforradalmi fegyveres felkeléssel szemben. Egyúttal azonban meghirdette azt is, hogy a rend helyreállítása után a tüntetők és a nép jogos igényeinek, követeléseinek kielégítését azonnal napirendre kell tűzni. Tisztában volt azzal, hogy ugyan katonailag, szovjet segítséggel le lehet verni a felkelést, de annak is tudatában volt, hogy ez a megoldás súlyos politikai és erkölcsi károkat okoz a kommunista pártnak. Többször kifejtette, hogy a szovjet csapatok jelenléte katonailag segítséget jelent, de politikailag súlyos következményekkel jár.

Ez a felismerés és annak érzékelése, hogy egyre nagyobb tömegtagogatást kapnak a felkelők, vezette őt odáig, hogy október 28-án elfogadja a békítő platformját, Nagy Imre politikáját. Ez a koncepció arra épült, hogy a politikai helyzet stabilizálását a legfontosabb követelések elfogadásával lehet elérni.¹

Kádár ezután megszavazta a legfontosabb politikai döntéseket: a felkelés nem ellenforradalom, hanem népi demokratikus tömegmozgalom; megszavazta a többpártrendszer bevezetését, a koalíciós nemzeti kormányt. Majd egyetértett a Varsói Szerződésből való ki-

lépés és a semlegesség deklarálásával is. A november 1-i rádióbeszéde azt bizonyítja, hogy ekkor úgy gondolta, a szovjet csapatok kivonulása után a kommunista pártnak saját erejére támaszkodva kell megvédenie önmagát és hatalmi befolyását. Ekkor a nép dicsőséges felkeléséről beszélt. Kevésbé szokták azonban Kádár beszédének azt a részét idézni, amely arról szólt, hogy a demokratikus és emberi jogok biztosításával nem szabad utat engedni azoknak, akik el akarják venni a szocializmus vívmányait, és utat akarnak engedni a „reakció” előretörésének.

■ November 2-án és 3-án Kádár Moszkvában szembesült azzal, hogy a szovjet vezetők meghozták a döntést Magyarország sorsáról. Saját személyes döntése ezek után csak az lehetett, hogy elvállalja-e a felkínált lehetőséget, vagyis, hogy formálisan ő hívja be a szovjet hadsereget az országba – ennek összes velejárójával és következményeivel. Megtette.²

■ Érdekes és nem mellékes körülmény, hogy az új kormány megalakulását bejelentő nyílt levél és nyilatkozat beszél ellenforradalmárokról, terroristákról, de nem beszél ellenforradalomról. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy Kádár az első

két-három hétben igyekezett szövetségeseiket keresni, igyekezett az októberi követelésekből mindazokat kielégíteni, amelyeket szükségesnek tartott a kormány bázisának a bővítése és a jövőbeni kibontakozás érdekében.³ Az Ideiglenes Központi Bizottság első, november 11-i ülésén Nagy Imrét még elvtársnak nevezte. Ez a helyzet azonban hamar megváltozott. Mégpedig akkor, amikor a Jugoszláv Nagykövetségen tartózkodó Nagy Imre elutasította a lemondást a miniszterelnöki tisztségről és az új kormány elismerését. Így Kádár lehetetlen helyzetbe került: hiába volt a szovjetek és a jugoszlávok előzetes ígérete, rá maradt Nagy Imrének és csoportjának politikai semlegesítése. Ezt csak hazugsággal, hamis garancia megadásával tudta megvalósítani.

Nagy Imréék deportálása nem maradt titokban, és új lendületet adott a nemzeti ellenállásnak, ezzel értelmüket vesztették a korábbi gesztusok, mint például az üzemi munkástanácsok törvényesítése stb. Kádár ekkor rádióbeszédben jelentette be: minden rendelkezésére

Elkerülhetetlenné vált az októberi események átértékelése az új hatalom „forradalmi legitimitásának”, a szovjet intervenció igazolásának érdekében. Erre az Ideiglenes Központi Bizottság decemberi ülésén került sor. Ekkor fogalmazódott meg az azután évtizedekre kötelezővé vált ellenforradalom formula, és az a négy ok, amely a pártvezetés szerint a kirobbanásához vezetett. E négy ok: (1) a Rákosi névéhez kötődő vezetés hibás politikája; (2) a Nagy Imre-csoport revizionista és az ellenségnek utat engedő tevékenysége; (3) a belső reakció fellépése; (4) a külső imperialista beavatkozás.

Kis idő eltelte után, mégpedig az 1957. januári, úgynevezett budapesti ötpárti megbeszélések után, az értékelés megváltozott, és februárban már Nagy Imre árulásáról esett nagyobb hangsúllyal szó. Ebből az árulók bíróság előtti felelősségre vonása következett.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az 1956 januárjától a régi MDP-tagság visszaáramlásából is következő balra tolódás kihívást jelentett Kádárnak, aki

Rákosiék nem térhetnek vissza a magyar politikai életbe. Ez, a Kádár által kétfrontosnak nevezett harc váltakozó hangsúlyokkal, de a későbbiekben is folytatódott. Az mindenestre megállapítható: Kádár nem riadt vissza a legkeményebb eszközök, a terror, a tömeges megtorlás alkalmazásától sem a nemzeti szabadságharc leverése, a politikai ellenfelek kiszorítása érdekében, ugyanakkor azonban nem állt szándékában visszatérni az 1956 októbere előtti állapotokhoz, és különösen nem a sztálinista ideológiához és politikai módszerekhez. Itt tehát egy paradoxonról volt szó. Kádár igent mondott a szovjet rendszerre, de nemet a mindenre kiterjedő politikai ellenőrzésre és a sztálinizmusra.

2 Mint látható, Kádár az 1956-os októberi eseményekről lényegében minden lehetséges értékelést magáévá tett. Volt idő, amikor békes felvonulásról, tüntetésről beszélt, amely azután ellenforradalmi fegyveres felkelésbe csapott át, majd dicsőségesnek nevezte a felkelést, végül az egész folyamatot

álló eszközzel leverí az ellenforradalmat. Ezután következett a megtorlás, a rögtönítélő bírások bevezetése, a statárium, az internálótáborok felállítása.

meglátta az ebben rejlő veszélyt. Ezért 1957 márciusában olyan kompromisszumot kötött a szovjet vezetéssel, miszerint a revizionizmussal való leszámolásért cserébe

mint ellenforradalmat írta le. 1958-ban óriási botrány lett egy párttörténettel foglalkozó kiadványból, amelybe a szerkesztők betették Kádár 1956. november 1-i beszédét is.

A kiadványt nem engedték megjeleni, hiszen rámutatott volna arra, hogy miként változtatta maga Kádár is 1956 októberének értékelését.⁴ Senki nem akarta akkor, hogy erről Nagy Imre kivégzése után vita induljon. E kérdéskör 1957 végétől fokozatosan háttérbe került politikai beszédeiben. Jellemző az, ahogy az 1959-es pártkongresszuson összefoglalta és egyúttal lezárta ezt a történetet. „Az 1956-os ellenforradalmi felkelés mindig fekete lap marad népünk történetében. De az a tény, hogy most, alig három év után elmondhatjuk, hogy az ellenforradalom már a történelemé, arról is bizonyosságot tesz, hogy népünk nagy politikai tapasztalatokra tett szert, nagy határozottságot és egységet tanúsított az ellenforradalom által felidézett bajok és ne-

hézségek leküzdésében – el tudta temetni az ellenforradalmat.”⁵ Ettől kezdve Kádár tényleg igyekezett múltként kezelni 1956-ot, nem ünnepelte és ünnepeltette győzelemként a felkelés leverését.

1960-ban még szükségesnek tartotta, hogy az ENSZ közgyűlésén, ahol éveken át igen sok bírálattal érte, magára vállalja a történelmi felelősséget. A következőket mondta: „Az ember hibázhat és tévedhet is, de én úgy érzem, igaz ügyet szolgállok, és büszke vagyok rá, hogy a történelem egy súlyos órájában, hű társaimmal együtt, munkásosztályomért és sokat szenvedett magyar népemért kiállva, ott voltam, ahol lennem kellett és azt tettem, amit tennem kellett.”⁶

Új mozzanatot 1961 jelentett, amikor az SZKP XXII. kongresszu-

sán megtörtént a végsőnek szánt leszámolás a sztálini örökséggel. Kádár ekkor arra figyelmeztetett, hogy a dogmatizmus elutasítása nem igazolja vissza a revizionizmust. A sztálinizmussal történő szembefordulás nem vezethet oda, hogy a politikai életben szerepet kapjanak azok, akik 1956-ban élén jártak az '50-es évek bűneinek leplezésében és felléptek a demokratizálásért.

■ 1956-ra nagyobb figyelem 1968-ban terelődött. A csehszlovákiai események, majd a szocialista országok intervenciója párhuzamot kínált a magyar 1956–57-tel. Kádár tavasztól nyárig azt az álláspontot képviselte, hogy a hibák kijavítása megelőzheti az események kedvezőtlen irányba történő fordulatát. A katonai beavatkozás után azonban visszakoznia kellett, és el kellett fogadnia a szovjet értékelést. Ez év végén azonban felhívta Andropov figyelmét arra, hogy Magyarországon azért volt sikeres a konszolidáció, mert a szovjet vezetés nem avatkozott bele a magyar párt belső életébe. Hasonló eljárást javasolt akkor is.⁷ Különböző ezekben az időkben, 1968-tól kezdődően 1956 leginkább mint viszonyítási pont kerül elő Kádár megnyilatkozásaiban. 1967 februárjában Mesterházi Lajossal folytatott beszélgetésében 1956 tragikus őszéről beszélt.⁸ Ez a formula 1972 májusában, a 60. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen mondott híres beszédében került újra elő. Ekkor Kádár nemzeti tragédiának nevezte az 1956. októberi-novemberi történéseket. Ez nem jelenti azt, hogy megváltoztatta volna az alapértékelést, hanem inkább gesztusnak tekinthető, amelyet egy sikeresnek mondott másfél évtizedes politizálás után tartott szükségesnek megtenni. Ez a formula azt a célt szolgálta, hogy a nemzeti egység teljesebb lehessen.

■ Majd egy évtized után, a 25. évfordulóra történő kötelező megemlékezések hozták magukkal azt, hogy az ország első embere többször is szóba hozza 1956-ot. Ekkor azonban már sokkal inkább arról

volt szó, ami utána történt: a sikeres konszolidációról. Kádár az 1978 utáni megnehezdő gazdasági helyzetben és a lengyelországi válsággal összefüggésben utalt arra, hogy nehéz körülmények között is utat

hoz, megerősödött az elmúlt évtizedek valóságos történetének megismerése iránti igény. Az MSZMP 1986-os évfordulós kampánya már nem segíthetett; nem hatott elég meggyőzően. Ebben az időben egy-

násának a lehetősége. Ez vette rá arra, hogy 1989 áprilisában felszólaljon a Központi Bizottság ülésén, és hosszan fejtegesse saját szerepét; vállalta a felelősséget, de nem érezte szükségét az önkritikának. Ká-

lehet találni. Főleg azokra a mozzanatokra hívta fel a figyelmet, mint például az alapelvekhez való ragaszkodás, a kétfrontos harc, amelyekkel az akkori politikai válságot az MSZMP leküzdötte.

1986-ban, a felkelés 30. évfordulóján 1956 minősítése már éles politikai küzdelmek tárgya volt. Ekkor már újra volt Magyarországon ellenzék, amely 1956 igazi tartalmát közbeszéd tárgyává akarta tenni. Nem valósult meg tehát Kádárnak az a reménye, hogy az idő múlása kedvez a történelmi sérelmek begyógyulásának. Kiderült, hogy féligazságokkal, a tények elhallgatásával és meghamisításával nem lehet megerősíteni a történelmi tudatot. Az 1986-ra kialakult gazdasági válsághelyzet, a romló közhangulat, az egyre szélesedő értelmiségi szembenállás közepette újra reflektorfénybe került a közelmúlt. Újra vizsgálni kellett, hogy mi idéz elő egy gazdasági válságot, mi okoz elégedetlenséget a társadalomban. Akkor, amikor a reformok kevésnek bizonyultak a megoldás-

re nőtt a meggyőződés, hogy az államszocializmus nem képes a problémák leküzdésére. Kádár ekkor a *Time* magazinnak adott interjújában élete nehéz pillanataként idézte meg 1956-ot, pozitív mérleget vonva az azóta eltelt időszakról.⁹ Csak hogy ekkor már sokan gondolták úgy, hogy ez kevés.

■ Az 1988-as májusi pártértekezlet után maga az MSZMP küldött ki egy bizottságot az előző évtizedek értékelésére és egy új pártprogram megfogalmazására. E munka eredményeként született meg egy új hivatalos értékelés, amely népfelkelésnek nevezte az 1956. októberi magyarországi történéseket. Kádár ekkor még a párt elnöke volt. Nyilvánosan nem szállt vitába ezzel az értékeléssel, már csak azért sem, mert már mentálisan sem volt megfelelő állapotban. Ahhoz azonban volt ereje, hogy felmérje: 1956 újraértékelése és az 1989 tavaszán felgyorsult politikai folyamatok megkérdőjelezik életművét, és felmerülhet politikai felelősségre vo-

dár élete végén az értékelést a történelemre bízta. Bízott abban, hogy a későbbi korok elismerik: amit tett, nem önmagáért, hanem a népért tette.

Kádár '56-os tevékenységének tudományos értékelésére tényleg csak 1956 átértékelése és a rendszerváltás teremtett lehetőséget. ♦

¹ Lásd erről Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz.* 1.-2. Budapest, 1996, 1999. 270–309.

² E napok hosszú időn keresztül ködbe burkolóztak, vagy talán helyesebb azt mondani, hogy tudatosan ködbe borították azokat, de ma már megbízható irodalom számol be az október 31. és november 3. közötti moszkvai történésekről.

³ Lásd erről Kádár János és a nemzet 1956 novembere című tanulmányomat. In: *Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára.* Budapest, 1999.

⁴ *Múltunk*, 1999/1. szám, 204. Szerk.: Sipos Balázs.

⁵ Kádár János: *A szocializmus teljes győzelméért.* Budapest, 1962. 99.

⁶ Uo. 216.

⁷ Erről a hosszú beszélgetésről feljegyzés készült.

⁸ Kádár János: *Hazafiság és internacionalizmus.* Budapest, 1968. 373.

⁹ *Népszabadság*, 1986. augusztus 9.